

KS. ANDRZEJ NAJDA

Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego
w Warszawie
ORCID: 0000-0002-0200-0560

Modlitwy pierwszych chrześcijan w świetle Dziejów Apostolskich

DOI: doi.org/10.26142/stgd-2020-001

Streszczenie: Łukasz, autor Dziejów Apostolskich ukazuje historię pod pewnym kątem. Uwypukla działanie i kierowanie Boże, ponieważ pisze historię zbawczą, to znaczy „historię Boga z ludźmi”. Autor chce bowiem przede wszystkim formować swoich czytelników, a nie ich informować. Maluje swoiste obrazy, które przemawiają do ludzi wszystkich czasów i tworzy przy tym paradygmaty, które należy traktować jako pewnego rodzaju modele i wzorce. Jednym z takich paradygmatów są modlitwy pierwszych chrześcijan. W ujęciu Dziejów Apostolskich modlitwa – zarówno wspólnotowa jak i indywidualna – stanowi filar życia chrześcijańskiego i kształtuje sposób zachowania wierzących w Chrystusa.

Słowa kluczowe: modlitwa, Kościół, Dzieje Apostolskie

Prayers of the first Christians in the light of Acts of the Apostles

Abstract: Luke, author of the Acts of the Apostles, portrays history from a certain angle. He highlights divine action and direction, because he is writing the story of salvation, in other words the “story of God with people”. Above all the author wants to form his readers, not to inform them. He paints pictures of a special sort which speak to people of all times, creating paradigms which should be treated as models and patterns of a certain kind. The prayers of the first Christians are one such paradigm. As understood in the Acts of the Apostles, prayer - both communal and individual - constitutes the pillar of the Christian life and shapes the conduct of believers in Christ.

Keywords: prayer, Church, Acts of the Apostles

Wprowadzenie

Dzieje Apostolskie to powstała w latach dziewięćdziesiątych I wieku¹ jedyna w swoim rodzaju księga w kanonie Nowego Testamentu, która jest traktowana jako historia pierwotnego Kościoła². Jednakże znany od około 180 r., poświęcony przez Ireneusza (*Adv. haer.* III, 13,3), Klemensa Aleksandryjskiego (*Strom.* V, 82,4) czy Tertuliana (*Bapt.* X, 4)³ tytuł księgi *prakseis apostolōn* (łac. *Acta Apostolorum*)⁴ nie odpowiada w pełni treści dzieła. Księga opowiada bowiem o rozprzestrzenianiu się świadectwa o Chrystusie i o zakładaniu wspólnot chrześcijańskich przez pełnomocnych świadków zmartwychwstałego Jezusa, zwłaszcza przez Piotra, Filipa, Barnabę i później głównie przez Pawła, którego praca misyjna i proces zostają dokładnie opisane. Spośród apostołów mowa jest jedynie o działalności Piotra. Wspomina się też o Janie i Jakubie, a pozostałych wymienia się z imienia jedynie na liście (Dz 1,13) jako jednostki, które nie odgrywają żadnej roli.

Autor księgi, Łukasz – wykształcony chrześcijanin pochodzenia pogańskiego, pochodzący według Euzebiusza z Cezarei (*Hist. eccl.* III, 4,6) z Antiochii Syryjskiej⁵ – ukazuje historię pod pewnym kątem. Dokonuje selektywnego spojrzenia na wydarzenia historyczne z pierwszych dziesięcioleci chrześcijaństwa, wielokrotnie uwypukla działanie i kierowanie Boże, ponieważ pisze historię zbawczą, to znaczy „historię Boga z ludźmi”⁶. Postępuje przy tym jak malarz⁷, który maluje farbami języka, wzorcowymi motywami biblijnymi, efektownymi obrazami scenicznymi i dramatycznymi sekwencjami wydarzeń⁸. W ten sposób maluje obrazy, które

¹ Proponowane przez poszczególnych autorów daty powstania *Dziejów Apostolskich* prezentuje i omawia np. U. Schnelle, *Einleitung in das Neue Testament* (Uni-Taschenbücher-1830), Göttingen 2002, s. 307.

² Por. A. J. Najda, *Historiografia paradygmatyczna w Dziejach Apostolskich* (Rozprawy i Studia Biblijne, 39), Warszawa 2011, s. 11-15.

³ Zastosowano transkrypcję i skróty z zakresu bibliistyki i historii wyjaśnione w: P. Walewski, *Praca naukowa nad Biblią. Cytowanie i skróty* (Studia Biblica Paulina, 1), Częstochowa 2006.

⁴ Pochodzący prawdopodobnie z drugiej połowy II w. *Kanon Muratoriego* nazywa księgę *Acta omnium apostolorum*. Więcej o tytule księgi pisze np. W. Eckey, *Die Apostelgeschichte. Der Weg des Evangeliums von Jerusalem nach Rom. Teilband 1: Apg 1,1 – 15,35*, Neukirchen-Vluyn 2000, s. 1-3. Por. też E. Dąbrowski, *Dzieje Apostolskie. Wstęp – Przekład z oryginału – Komentarz*, Poznań 1961, s. 33-35.

⁵ Więcej o osobie i pochodzeniu Łukasza pisze np. H. Klein, *Lukasstudien* (Forschungen zur Religion und Literatur des Alten und Neuen Testaments, 209), Göttingen 2005, s. 11-40.

⁶ J. Zmijewski, *Die Apostelgeschichte* (Regensburger Neues Testament), Regensburg 1994, s. 25.

⁷ Według powstałej prawdopodobnie w VI w., a powszechnie znanej od VIII w. legendy, ewangelista Łukasz był malarzem. Por. H. Belting, *Bild und Kult. Eine Geschichte des Bildes vor dem Zeitalter der Kunst*, München 1990, s. 70-72; M. Bocian, *Leksykon postaci biblijnych. Ich dalsze losy w judaizmie, chrześcijaństwie, islamie oraz w literaturze, muzyce i sztukach plastycznych*, Kraków 1995, s. 335-336.

⁸ Tak K. Backhaus, *Lukas der Maler: Die Apostelgeschichte als intentionale Geschichte der christlichen Erstepoche*, w: K. Backhaus – G. Häfner, *Historiographie und fiktionales Erzählen. Zur Konstruktivität in Geschichtstheorie und Exegese*, Neukirchen-Vluyn 2007, s. 30.

przemawiają do ludzi wszystkich czasów. Tworzy przy tym paradygmaty, które należy traktować jako pewnego rodzaju modele i wzorce. Chodzi mu bowiem nie tyle o opisanie tego, co rzeczywiście zdarzyło się w przeszłości, lecz bardziej o ukazanie tego, co może wydarzyć się zawsze, w każdym czasie Kościoła. Autor chce bowiem przede wszystkim formować swoich czytelników, a nie ich informować⁹. Jednym z takich obrazów, paradygmatów są modlitwy pierwszych chrześcijan.

Pod pojęciem modlitwy należy rozumieć „akt religijny, w którym człowiek wchodzi niejako w rozmowę z objawiającym mu się Bogiem. Uznając Jego Transcendencję i wszechmoc, składa Mu uwielbienie, oddaje Mu się w wierze, nadziei i miłości, otwierając się zarazem na Jego działanie”¹⁰. Najczęściej rozróżnia się modlitwę: indywidualną i zbiorową, przebłagalną, dziękczynienia, uwielbienia i prośby oraz modlitwę nieustanną. Jeżeli chodzi o elementy językowe modlitwy, wyróżnić można takie jej aspekty, jak: prośba, uwielbienie, dziękczynienie, skarga, wyznanie winy i ekstatyczną mowę. Strukturę starożytnej modlitwy z terenów basenu Morza Śródziemnego stanowi: 1. wezwanie skierowane do Boga; 2. charakterystyka bóstwa na podstawie jego przymiotów, istotnych cech czy też wcześniej otrzymanych dobrodziejstw; 3. Prośba sformułowana najczęściej w drugiej osobie liczby pojedynczej; 4. formuła zakończenia. Należy zauważyć, że nie zawsze muszą wystąpić wszystkie elementy¹¹.

1. Modlitwa filarem życia chrześcijańskiego

Życie pierwszych wyznawców Chrystusa ukazują w Dziejach Apostolskich przede wszystkim summaria, a więc teksty: Dz 2,41-47; 4,32-35; 5,11-16¹². Nie opisują one „pojedynczych wydarzeń, lecz trwające przez dłuższy okres czasu stany lub powtarzające się ciągle w dłuższym okresie czasu wydarzenia. Te stany lub wydarzenia mają miejsce równocześnie z aktualnym przebiegiem opowiadania”¹³. W pierwszym z nich (Dz 2,41-47) czytamy, że wierni trwali „w nauce Apostołów i we wspólnocie, w łamaniu chleba i w modlitwach”. Te cztery elementy stanowią niejako filary życia chrześcijańskiego.

⁹ Tamże, s. 47.

¹⁰ S. Grabska - A. Zuberbier, *Modlitwa*, w: *Słownik Teologiczny*, red. A. Zuberbier, Katowice 1998, s. 308.

¹¹ Por. U. von Arx, *Fürbittendes Gebet im Neuen Testament*, w: *Das Gebet im Neuen Testament. Vierte europäische orthodox-westliche Exegetenkonferenz in Sâmbăta de Sus 4.-8. August 2007* (Wissenschaftliche Untersuchungen zum Neuen Testament, 249), red. H. Klein – Vasile Mihoc – K. W. Niebuhr, Tübingen 2007, s. 28. Por. też M. Gołębiwski, *Modlitwa w Starym Testamencie*, Warszawa 1996, 21-35.

¹² Tak J. Zmijewski, dz. cyt., s. 161.

¹³ U. Wendel, *Gemeinde in Kraft. Das Gemeindeverständnis in den Summarien der Apostelgeschichte* (Neukirchener Theologische Dissertationen und Habilitationen, 20), Neukirchen-Vluyn 1998, s. 13.

Czwartym filarem są modlitwy. Liczba mnoga rzeczownika „modlitwy” (proseucaí), po trzech wymienionych wcześniej w liczbie pojedynczej nauce apostołskiej, wspólnocie i łamaniu chleba, wskazuje na regularną praktykę modlitwy chrześcijan¹⁴. Modlitwa, która stanowi akt uwielbienia Boga i jest wyrazem pobożności, należy do znamion Kościoła. Podobnie jak w pierwszym tomie swego podwójnego dzieła, w Ewangelii, w której maluje Łukasz obraz modlącego się Jezusa (Łk 3,21; 5,16; 6,12; 9,18.28n; 11,1; 22,41-46, 23,34.36), tak również w Dziejach Apostołów wiele uwagi poświęca modlitwie.

2. Miejsca i pory modlitwy

W Dziejach Apostołów mowa jest również o miejscach modlitwy chrześcijan. Są nimi: świątynia (Dz 2,46; 3,1; 5,12.20; 21,26-28; 22,17) i domy prywatne (Dz 2,46; 10,9; 11,5; 12,5) oraz więzienie w Filipinach, w którym „o północy Paweł i Syłas modlili się, śpiewając hymny Bogu” (Dz 16,25). Stałe pory modlitwy chrześcijan, to godzina trzecia, szósta i dziewiąta (tercja, seksta i nona). O godzinie szóstej udaje się Piotr na dach domu w Jafie, aby się modlić (Dz 10,9-16), o dziewiątej idzie z Janem na modlitwę do świątyni (Dz 3,1). Wspomina się też o postawie klęczącej, która powinna towarzyszyć modlitwie. I tak na kolanach wznosi głos do Boga Szczepan przed swoją męczeńską śmiercią (Dz 7,60), Piotr przed wskrzeszeniem Tabity (9,40), Paweł po ogłoszonej w Milecie mowie do starszych Kościoła z Efezu (20,36) i przed udaniem się do Jerozolimy (21,5).

3. Modlitwa wspólnotowa

Na kartach Dziejów Apostołów zaznacza się szczególnie wytrwałość modlitwy chrześcijan (Dz 1,14; 2,42.46; 6,4; 12,5) i jej wspólnotowy charakter (Dz 1,14; 1,24-25; 4,24-30; 12,5). Informacje o modlitwach wyznawców Chrystusa w różnych momentach i okolicznościach, takich jak: w chwilach radości (Dz 2,42.46), przed podjęciem ważnych decyzji (Dz 1,24-25; 6,4; 13,3), przed rozpoczęciem trudnych przedsięwzięć (Dz 10,9; 11,5; 21,5; 22,17-21) i w momentach ciężkiej próby prześladowań (Dz 12,5.12), stanowią wezwanie do nieustannej i intensywnej modlitwy skierowane do chrześcijan wszystkich czasów¹⁵.

¹⁴ Por. H. Balz, Art. proseu,combi ktl., w: *Exegetisches Wörterbuch zum Neuen Testament*, red. H. Balz – G. Schneider, T. I-III, Stuttgart – Berlin – Köln 1992, s. 408.

¹⁵ Por. G. Schille, *Grundzüge des Gebetes nach Lukas*, w: *Der Treue Gottes trauern. Beiträge zum Werk des Lukas*. FS G. Schneider, red. C. Bussmann – W. Radl, Freiburg 1991, s. 215-228.

W księdze czytamy o modlitwie wspólnoty przed wyborem Macieja (Dz 1,24-25), przed posłaniem Barnaby i Szawła w pierwszą podróż misyjną (Dz 13,3), po uwolnieniu Piotra i Jana (Dz 4,24-30), za uwięzionego Piotra (Dz 12,5), w domu Marii, do którego przybył cudownie uwolniony z więzienia Piotr (Dz 12,12), modlitwie apostołów przed włożeniem rąk na siedmiu wybranych mężów (Dz 6,6), modlitwie Piotra przed udaniem się do Korneliusza (Dz 10,9; 11,5), modlitwie Pawła przed przybyciem Ananiasza (Dz 9,11), przed rozpoczęciem działalności misyjnej wśród pogan (Dz 22,17-21) i przed wyruszeniem do Jerozolimy (Dz 21,5).

Modlitwa wspólnotowa – inaczej niż w antycznej historiografii, która, podążając za stwierdzeniem programowym Herodota z prologu jego *Dziejów*, opisywała „dzieje ludzkie” w celu zachowania ich od zapomnienia i gdzie ludzie, ich decyzje i czyny wyznaczały bieg historii – wyraża głębokie przekonanie, że ponad człowiekiem stoi Bóg jako Pan swego ludu i całego świata. To On jest Panem historii, który określa zarówno cel, jak i przebieg wydarzeń¹⁶.

W dobitny sposób wyrażają tę prawdę słowa modlitwy wspólnoty jerozolimskich chrześcijan w Dz 4,24-30. Po powrocie z więzienia Piotra i Jana oraz w kontekście danego im przez Sanhedryn zakazu przemawiania i nauczania w imię Jezusa (Dz 4,18), wyznawcy Chrystusa wnoszą „jednomyślnie głos do Boga” (Dz 4,24). Po recytacji początku psalmu (Ps 2,1-2), wypowiadają słowa: „Zeszli się bowiem rzeczywiście w tym mieście przeciw świętemu Słudze Twemu, Jezusowi, którego namaściłeś, Herod i Poncjusz Piłat z poganami i pokoleniami Izraela, aby uczynić to, co ręka Twoja i myśl zamierzyły” (Dz 4,27-28). Wyraźnie ukazane zostały tu dwie płaszczyzny historii i ich znaczenie. Z jednej strony według własnych norm i zasad działali Herod Antypas, żydowski tetrarcha Galilei i Perei, Poncjusz Piłat, rzymski prefekt Judei, poganie i Żydzi. Postąpili zgodnie ze swoimi pobudkami, zamiarami i interesami oraz przejęli odpowiedzialność za swój czyn. Nienawiść do Jezusa zbliżyła Żydów i pogan. Żydzi połączyli się z wrogami Izraela przeciwko Mesjaszowi Izraela. Jednakże z drugiej strony Bóg nie pozwolił zabrać cugli ze swojej ręki. Poprzez działanie ludzi dokonało się jedynie to, co On zamierzył w swojej myśli¹⁷.

Należy pamiętać tu również o modlitwie uwielbienia po tym, gdy po przybyciu do Jerozolimy Piotr wyjaśnia swoje postępowanie w domu Korneliusza apostołom i innym członkom wspólnoty (Dz 11,1-18). Chrześcijanie pochodzenia żydowskiego robią mu wymówki (Dz 11,2). Warto zauważyć, że jako krytyków

¹⁶ Por. U. Schnelle, *Theologie des Neuen Testaments* (Uni-Taschenbücher, 2917), Göttingen 2007, s. 434-439.

¹⁷ Por. J. Jervell, *Die Apostelgeschichte* (Kritisch-exegetischer Kommentar über das Neue Testament, ¹⁷III), Göttingen 1998, s. 187.

wymienia Łukasz jedynie chrześcijan pochodzenia żydowskiego. Nie wspomina zaś apostołów (Dz 11,1), którzy również otwarcie występują przeciw Piotrowi¹⁸. Autor odnotowuje jedynie, że judeochrześcijanie zarzucają apostołowi wejście do domu „ludzi nieobrzezanych” i spożywanie z nimi posiłku (Dz 11,2-3)¹⁹. Piotr tłumaczy, że to Bóg wyznaczał jego postępowanie, on zaś spełniał tylko polecenia Boże. Opowiada judeochrześcijanom o wizji, którą otrzymał w Jafie (Dz 11,5-10). Zaznacza przy tym, że to Duch Święty powiedział mu, aby bez wahania poszedł z ludźmi posłanymi przez Korneliusza (Dz 11,12). Na zakończenie wyznaje, że Bóg udzielił poganom Ducha Świętego. Stawiając pytanie: „Jakżeż ja mogłem sprzeciwić się Bogu?” (Dz 11,17), wskazuje na Boga – właściwego Sprawcę tych wydarzeń. Wtedy występujący przeciw apostołowi judeochrześcijanie nie tylko milkną, lecz również dostrzegają w przyjęciu pogan do Kościoła działanie Boga. Historiozbawcze znaczenie tej Bożej decyzji wypowiedają we wspólnotowej modlitwie uwielbienia: „A więc i poganom udzielił Bóg łaski nawrócenia, aby żyli” (11,18)²⁰.

Modlitwa wspólnotowa połączona z postem ma miejsce również przed podjęciem ważnej decyzji. O pierwszej interwencji Ducha Świętego w pracę ewangelizacyjną Pawła czytamy w Dz 13,2. Dokonuje się ona podczas zgromadzenia liturgicznego, jeszcze przed rozpoczęciem pierwszej podróży misyjnej Pawła i Barnaby. Wspólnota chrześcijan w Antiochii Syryjskiej, która trwa na modlitwie i poście, otrzymuje bezpośredni nakaz posłania Barnaby i Pawła do dzieła, do którego On ich powołuje. W Dz 13,4 przeczytamy ponownie, że obaj misjonarze, „wysłani przez Ducha Świętego”, udali się do portu w Seleucji i stamtąd odплыli na Cypr. Duch Święty jawi się tu jako właściwy inicjator misji ewangelizacyjnej, która nie jest dziełem ludzkim, lecz wypełnieniem powierzonego Pawłowi i Barnabie zadania²¹.

O modlitwie wspólnotowej wspomina też Łukasz, gdy prezentuje chrześcijanom i czytelnikom wszystkich czasów autorytet apostołów i ich ekskluzywną rolę w Kościele. W opowiadaniu o ustanowieniu Siedmiu (Dz 6,1-7) zaznacza, że apostołowie oddają się „wyłącznie modlitwie i posłudze słowa” (Dz 6,4). Poucza w ten sposób, że sprawują oni ten urząd, który polega na kierowaniu wspólnotą i na nadzorowaniu wszystkich innych urzędów. Do ich zadań należy

¹⁸ Por. J. Zmijewski, dz. cyt., s. 433.

¹⁹ Judeochrześcijanie dowiedzieli się, że „poganie przyjęli słowo Boże” (11,1). To sformułowanie o charakterze generalizującym podkreśla, że „zapadła zasadnicza decyzja, która dotyczy całego Kościoła”, z którą nie dyskutują. Tak J. Roloff, *Die Apostelgeschichte* (Neues Testament Deutsch-175), Göttingen 1981, s. 175.

²⁰ Por. F. Wilk, *Apg 10,1–11,18 im Licht der lukanischen Erzählung vom Wirken Jesu*, w: *The Unity of Luke-Acts* (Bibliotheca Ephemeridum Theologicarum Lovanensium, 142), red. J. Verheyden, Leuven 1999, s. 611.

²¹ Por. B. Kowalski, *Widerstände, Visionen und Geistführung bei Paulus*, „Zeitschrift für Katholische Theologie“ 125 (2003), s. 400.

z jednej strony modlitwa o zbawienie całej wspólnoty wierzących w Chrystusa, czyli sprawowanie liturgii i troska o jej poprawność oraz piękno, z drugiej zaś wykonywanie urzędu nauczycielskiego Kościoła²². Pełniona przez apostołów „posługa słowa” to także „zachowywanie i przekazywanie tradycji i jej kerygmaticznego rozwinięcia w kazaniu i przepowiadaniu, w Eucharystii i modlitwie”²³. O modlitwie jedenastu apostołów czytamy też w opowiadaniu o uzupełnieniu grona Dwunastu, którzy podjęli decyzję i zainicjowali wybór Macieja (Dz 1,15-26) na miejsce tragicznie zmarłego Judasza. Wówczas „tak się pomodlili: «Ty, Panie, znasz serca wszystkich, wskaż z tych dwóch jednego, którego wybrałeś, by zajął miejsce w tym posługiwaniu i w apostołstwie, któremu sprzeniewierzył się Judasz, aby pójść swoją drogą»” (Dz 1,24-25).

4. Modlitwa indywidualna

Obok modlitw wspólnoty wierzących w *Dziejach Apostolskich* ukazane zostały również modlitwy osobiste poszczególnych bohaterów księgi i to zarówno tych pierwszoplanowych, takich jak Piotr i Paweł jak i postaci z drugiego planu: Szczepana i Korneliusza.

Zaprezentowany w *Dziejach Apostolskich* Piotr stanowi paradygmat pobożności i modlitwy. Łukasz ukazuje apostoła, który uczestniczy w różnych rodzajach modlitwy. Są to przede wszystkim modlitwy wspólnoty chrześcijańskiej (Dz 1,14.24-25; 2,46-47; 4,24-30). Oprócz tego Piotr i Jan chodzili regularnie do świątyni jerozolimskiej na popołudniowe nabożeństwo żydowskie o godzinie dziewiątej, to jest o trzeciej po południu (Dz 3,1; por. 2,46), na co wskazuje użyty w czasie imperfekt czasownik *avne,bainon* (= „*wchodzili*”)²⁴. Po przybyciu do Samarii Piotr i Jan modlą się za Samarytan, którzy przyjęli słowo Boże, aby „mogli otrzymać Ducha Świętego” (Dz 8,15).

Autor prezentuje też Piotra, który oddaje się modlitwie prywatnej. Ma to miejsce przed cudem wskrzeszenia Tabity (Dz 9,36-42). Apostoła usuwa wówczas wszystkich z pomieszczenia, gdzie leżała zmarła, a sam pada na kolana i modli się (Dz 9,40). Przebywając w Jafie, Piotr wchodzi około godziny szóstej, to jest około południa, na dach, aby się modlić (Dz 10,9) i wtedy otrzymuje wizję zwierząt. O tej swojej modlitwie opowie apostoł później judeochrześcijanom w Jerozolimie (Dz 11,5).

²² Por. J. Zmijewski, dz. cyt., s. 286.

²³ J. Roloff, *Apostolat – Verkündigung – Kirche. Ursprung, Inhalt und Funktion des kirchlichen Apostelamtes nach Paulus, Lukas und den Pastoralbriefen*, Gütersloh 1965, s. 224.

²⁴ Por. J. Zmijewski, dz. cyt., s. 171.

Ukazany w *Dziejach Apostolskich* Paweł jawi się również jako paradygmat pobożności i modlitwy²⁵. Paweł, który po spotkaniu z Chrystusem na drodze pod Damazkiem, po którym stracił wzrok (Dz 9,9), modli się w domu na ulicy Prostej (Dz 9,11). W Antiochii Syryjskiej bierze udział w publicznym nabożeństwie i pości przed wysłaniem go w pierwszą podróż misyjną (Dz 13,2). W drodze powrotnej z tej wyprawy w każdym Kościele wraz z Barnabą „wśród modlitw i postów” (Dz 14,23) ustanawia Paweł prezbiterów, polecając ich Panu. Przebywając w więzieniu w Filipi, modli się razem z Sylasem, „śpiewając hymny Bogu” (Dz 16,25). W Milecie, po zakończonej mowie pożegnalnej do starszych Kościoła z Efezu, upada Paweł na kolana i modli się wraz ze zgromadzonymi (Dz 20,36). W przemówieniu do Żydów przypomina o swojej modlitwie w świątyni jerozolimskiej, podczas której ujrzał Chrystusa, który polecił mu szybko opuścić miasto (Dz 22,17-18). Należy też zaznaczyć, że w trakcie podróży misyjnych zawsze udaje się Paweł „według swego zwyczaju” (Dz 17,2) do synagogi, gdzie bierze udział w nabożeństwach i rozprawia z Żydami, objaśniając i wykładając im Pisma (por. Dz 9,20; 13,5.14; 14,1; 17,3.10; 18,4; 19,8).

Warto również odnotować, że opisane w księdze poszczególne cuda apostołów i Pawła dokonują się w wyniku wysłuchania przez Boga ich modlitw (Dz 4,30; 9,40; 28,8). Uzdrawiają oni „w imię Jezusa Chrystusa” (Dz 3,6; 4,10; 16,18), z Jego polecenia Ananiasz udaje się do Pawła i ten odzyskuje wzrok (Dz 9,17), a także wypowiadając wprost słowa: „Jezus Chrystus Cię uzdrawia” (Dz 9,34), jak czyni to Piotr przy uzdrowieniu Eneasza²⁶. Ponadto, uczynione przez Pawła „napelnionego Duchem Świętym”, oślepienie maga Bar-Jezusa, określone zostało jako dotknięcie go przez rękę Pańską (Dz 13,11). Piotr opowiada zgromadzonym w domu Marii chrześcijanom, „jak to Pan wyprowadził go z więzienia” (Dz 12,17). Paweł, kładąc ręce na chorego ojca namiestnika Publiusza, zaznacza, że działa mocą zmartwychwstałego Chrystusa. Towarzysząca temu gestowi modlitwa Pawła wyraża jego świadomość o tym, kto jest prawdziwym sprawcą uzdrowienia (Dz 28,8). We wszystkich relacjach autor wskazuje dobitnie na to, że to Bóg dokonuje zawsze cudów, działając pośrednio przez ludzi i wysłuchując ich modlitw.

Przykład wytrwałej i ufnej modlitwy stanowi także Szczepan. W opowiadaniu o jego prześladowaniu i oskarżeniu został on ukazany jako paradygmat ucznia Chrystusa, zwłaszcza takiego, który piastuje w Kościele jakiś urząd, bądź obdarzony

²⁵ Por. Benedykt XVI, *Paweł. Apostoł Narodów*, Częstochowa 2008, s. 37.

²⁶ Por. F. Avemarie, *Acta Jesu Christi. Zum christologischen Sinn der Wundermotive in der Apostelgeschichte*, w: *Die Apostelgeschichte im Kontext antiker und frühchristlicher Historiographie* (Beihefte zur Zeitschrift für die neutestamentliche Wissenschaft, 162), red. J. Frey – C.K. Rothschild – J. Schröter, Berlin – New York 2009, s. 553.

został szczególnym charyzmatem²⁷. Szczepan uosabia los chrześcijanina „aż do ostatniej konsekwencji”²⁸. Bycie uczniem Chrystusa oznacza bowiem gotowość do przyjęcia cierpienia „z powodu Syna Człowieczego” (Łk 6,22). Szczepan to też paradygmat męczennika, który z miłością, odwrotnie i bez jakichkolwiek zastrzeżeń oddaje życie za wiarę Chrystusa. W swojej męczeńskiej śmierci jawi się ponadto jako paradygmat naśladowania Chrystusa, modlitwy, pobożności i całkowitego zaufania Bogu. Podczas kamienowania Szczepan, podobnie jak jego Pan, modli się słowami: „Panie Jezu, przyjmij ducha mego” (Dz 7,59; por. Łk 23,46). Męczennik, podobnie jak Jezus na krzyżu (Łk 23,34), wybacza swoim oprawcom, wołając donośnym głosem: „Panie, nie licz im tego grzechu” (Dz 7,60).

Przykład indywidualnej modlitwy daje także Korneliusz, setnik z kohorty zwanej Italską. To, jak podaje Łukasz, człowiek „pobożny i »bojący się Boga«, który „dawał wielkie jałmużny ludowi i zawsze się modlił” (Dz 10,2). Autor kreuje go na paradygmat pobożności i modlitwy, zaznaczając słowami anioła, że jego modlitwy zostają wysłuchane przez Boga, a jałmużny przyjęte (Dz 10,4.31). Korneliusz spełnia też powierzone mu przez anioła Pańskiego zadanie (Dz 10,5.32) i posyła ludzi do Jafy, aby sprowadzili Piotra (Dz 10,7-8.33). Jawi się przy tym jako paradygmat wypełniania woli Bożej. W oczekiwaniu na przybycie Piotra Korneliusz zwołał do swego domu krewnych i najbliższych przyjaciół, zapewne też „bojących się Boga” (Dz 10,24)²⁹, aby mogli „słuchać wszystkiego”, co Pan polecił mówić Piotrowi (10,33). Korneliusz stanowi tu również otwartości na słuchanie i przyjmowanie chrześcijańskiej nauki o zbawieniu.

5. Eucharystia – najpiękniejsza modlitwa

Wymieniając cztery filary życia chrześcijańskiego (Dz 2,42), na trzecim miejscu, po nauce apostołów i wspólnoty, a przed modlitwami Łukasz podaje „łamanie chleba” (kla,sij tou/ a;rtou). W istotny sposób wyraża się w nim jedność i wspólnota, posiada ono wybitne znaczenie w kształtowaniu się świadomości chrześcijan. Oznacza ono ucztę Pańską, Eucharystię – „źródło i szczyt życia chrześcijańskiego”³⁰ i związany z nią wspólny posiłek³¹ (por. 1 Kor 11,17-22). Choć

²⁷ Por. J. Zmijewski, dz. cyt., s. 303.

²⁸ A. Weiser, *Die Apostelgeschichte. Kapitel 1 – 12* (Ökumenischer Taschenbuch-Kommentar zum Neuen Testament, 5/1), Gütersloh – Würzburg 1981, s. 195.

²⁹ Por. W. Eckey, dz. cyt., s. 243.

³⁰ *Lumen Gentium* - Konstytucja dogmatyczna o Kościele Soboru Watykańskiego II, 11.

³¹ Tak np. A. Weiser, dz. cyt., s. 105; P. Podeszwa, *Eucharystia pierwotnego Kościoła w świetle Dziejów Apostolskich*, „Biblica et Patristica Thoruniensia” 1 (2008), s. 128, widzi w „łamaniu chleba” jedynie Eucharystię i wymienia innych reprezentujących tę opinię autorów.

wyrażenie „łamanie chleba” (kla,sij tou/ a;rtou) nie może być uważane w pismach nowotestamentalnych za terminus technicus na określenie Eucharystii, to jednak nawiązuje do jej sprawowania. Przemawia za tym fakt, że rzeczownik chleb (o` a;rtoj) poprzedzony jest tu rodzajnikiem określonym (tou/), wskazującym na konkretny, specjalny chleb. W tłumaczeniu syryjskim „łamanie chleba” oddane zostało przez „łamanie Eucharystii”. Oprócz tego kontekst religijny mówiący o trwaniu w nauce apostołów, we wspólnocie i modlitwie świadczy o eucharystycznym rozumieniu łamania chleba³².

Należy też podkreślić wspólnotowy wymiar Eucharystii. Jej celebrowanie „nie tyle zmierza do zaspokojenia potrzeb indywidualnej pobożności, ile akcentuje aspekt społeczny, zbiorowego powołania do zbawienia. Najwłaściwszym kontekstem sprawowania Eucharystii jest celebrowanie we wspólnocie zebranej w jednym duchu i utwierdzonej w przeświadczeniu, że stanowi »światło« i »sól« w dziele przetwarzania wielkiej rodziny ludzkiej. Widziana w tej perspektywie Eucharystia jest spoiwem Kościoła i znakiem jedności rozmaitych wspólnot lokalnych. Przyczynia się do budowania prawdziwej jedności”³³.

W księdze czytamy o łamaniu chleba we wspólnocie jerozolimskiej (Dz 2,42.46), które miało miejsce w domach prywatnych, mimo że miejscem codziennej modlitwy pozostawała świątynia (Dz 2,46). O łamaniu chleba, które nie odbywało się każdego dnia, ale prawdopodobnie tylko w dzień Pański³⁴, wspomina się przy okazji pobytu Pawła w Troadzie (Dz 20,7-12) podczas trzeciej podróży misyjnej i w czasie jego podróży morskiej do Rzymu (Dz 27,33-38). W epizodzie o pobycie w Troadzie, w którym dwa razy (Dz 20,7.11) mowa jest o łamaniu chleba, Paweł jest przewodniczącym zgromadzenia liturgicznego³⁵, na płynącym zaś do Rzymu statku Paweł wziął chleb, wobec wszystkich złożył Bogu dziękczynienie i łamiąc, zaczął jeść (Dz 27,35), co wskazuje na Eucharystię³⁶.

---

³² Argumenty te przytacza J. Kudasiwicz, *Eucharystia pierwotnego Kościoła*, w: *Eucharystia – miłość i dziękczynienie*, red. W. Słomka – A.J. Nowak, Lublin 1992, s. 23.

³³ W. Chrostowski, *Eucharystia u pierwszych chrześcijan i dziś*, „Więź” 30 (1987), s. 41.

³⁴ Por. A. Weiser, dz. cyt., s. 105.

³⁵ Tak R. Pesch, *Die Apostelgeschichte. 2. Teilband. Apg 13 – 28* (Evangelisch-katholischer Kommentar zum Neuen Testament, V/2), Zürich – Einsiedeln – Köln – Neukirchen-Vluyn 1986, s. 191.

³⁶ Por. J. Wanke, *Beobachtungen zum Eucharistieverständnis des Lukas auf Grund der lukanischen Mahlberichten* (Erfurter theologische Studien, 8), Leipzig 1973, s. 28.

6. Podsumowanie: modlitwa kształtuje styl życia

Podobnie jak historycy starożytni, tacy jak np. Salustiusz czy Tacyt, Łukasz porusza w Dziejach Apostolskich także kwestię sztuki życia i pragnie przekonać do niej swoich czytelników³⁷. Chce przy tym zainteresować zwłaszcza pogańskich czytelników chrześcijańskim stylem życia i zachęcić ich do jego praktykowania. W tym celu podkreśla znaczenie takich wartości, panujących wśród wierzących w Chrystusa, jak: zaufanie Bogu, odpowiedzialność, solidarność, gościnność, radość, bezinteresowność, miłość bliźniego, troska o innych, wspólnota, odwaga, modlitwa, asceza, przebaczenie czy znoszenie cierpienia. Ukazuje czytelnikom – inaczej niż współczesny mu Tacyt (*Ann.* 15,44) – pozytywny, budzący sympatię i zaufanie obraz chrześcijaństwa³⁸. Uzasadnia im też, że działalność misyjna Kościoła wśród Żydów i pogan nie jest jakimś jego kaprysem, zachcianką czy ambicją, ani „samowolną innowacją”³⁹, lecz realizowaniem zapowiedzianej od dawna przez proroków⁴⁰ woli Bożej.

Łukasz zaznacza, że chrześcijanie naśladowają swego Mistrza Jezusa⁴¹. Idąc za przykładem i wezwaniami Chrystusa (por. np. Łk 10,33; 11,41; 12,33n; 13,10-17; 21,1-4), zwracają się ku biednym i potrzebującym. Każdy z nich otrzymuje pomoc „według potrzeby” (Dz 2,45; 4,35). Chrześcijanie z Antiochii Syryjskiej, „każdy według swej zamożności” (Dz 11,29), organizują zbiórkę na rzecz wspólnoty jerozolimskiej i przez Barnabę i Pawła wysyłają im jałmużnę (Dz 11,30). Podobnie jak Jezus (por. np. Łk 6,12; 9,18.28n; 21,36; 22,41.44) wierni oddają się też modlitwie (Dz 1,14; 3,1; 6,4; 8,15; 9,11.40; 10,9; 11,5; 12,5.12; 14,23; 16,16.25; 21,5), która daje im siły i czyni z nich wspólnotę.

---

³⁷ Tak M. Lang, *Die Kunst des christlichen Lebens. Rezeptionsästhetische Studien zum lukanischen Paulusbild* (Arbeiten zur Bibel und ihrer Geschichte, 29), Leipzig 2008, s. 97-136. Na tle zarysowanego przez Swetoniusza, Tacytę, Cycerona, Horacego i Seneki antycznego modelu życia przedstawia autor „sztukę życia chrześcijańskiego” na przykładzie zaprezentowanego w Dziejach Apostolskich Pawła.

³⁸ Por. też J. Kręcidło, *Świat pogański wobec rodzącego się chrześcijaństwa. Dlaczego chrześcijanie nie byli lubiani w starożytnym świecie?*, w: *Ex oriente lux. Księga pamiątkowa dla Księdza Profesora Antoniego Troniny w 65. rocznicę urodzin*, red. W. Chrostowski, Warszawa 2010, s. 282-291.

³⁹ W. Eckey, *Die Apostelgeschichte. Der Weg des Evangeliums von Jerusalem nach Rom. Teilband 2: Apg 15,36 – 28,31*, Neukirchen-Vluyn 2000, s. 599.

⁴⁰ Por. A. J. Najda, *Prophetie und Propheten in der Apostelgeschichte*, w: *Licht zur Erleuchtung der Heiden und Herrlichkeit für dein Volk Israel. Studien zum lukanischen Doppelwerk. FS J. Zmijewski* (Bonner Biblische Beiträge, 151), red. C.G. Müller, Hamburg 2005, s. 216-221.

⁴¹ Por. G. W. MacRae, „Whom Heaven Must Receive Until The Time”: *Reflections on the Christology of Acts*, w: tenże, *Studies in the New Testament and Gnosticism* (Good News Studies, 26), Wilmington 1987, s. 62-63.

Bibliografia

- Arx, U. von, *Fürbittendes Gebet im Neuen Testament*, w: *Das Gebet im Neuen Testament. Vierte europäische orthodox-westliche Exegetenkonferenz in Sămbăta de Sus 4.-8. August 2007* (Wissenschaftliche Untersuchungen zum Neuen Testament, 249), red. H. Klein – Vasile Mihoc – K. W. Niebuhr, Tübingen 2007, s. 25-75.
- Avemarie, F., *Acta Jesu Christi. Zum christologischen Sinn der Wundermotive in der Apostelgeschichte*, w: *Die Apostelgeschichte im Kontext antiker und frühchristlicher Historiographie* (Beihefte zur Zeitschrift für die neutestamentliche Wissenschaft, 162), red. J. Frey – C. K. Rothschild – J. Schröter, Berlin – New York 2009, s. 539-562.
- Backhaus, K., *Lukas der Maler: Die Apostelgeschichte als intentionale Geschichte der christlichen Erstepoche*, w: K. Backhaus – G. Häfner, *Historiographie und fiktionales Erzählen. Zur Konstruktivität in Geschichtstheorie und Exegese*, Neukirchen-Vluyn 2007, s. 30-66.
- Balz, H., Art. proseu,combi ktl., w: *Exegetisches Wörterbuch zum Neuen Testament*, red. H. Balz – G. Schneider, T. I-III, Stuttgart – Berlin – Köln ²1992, s. 396-409.
- Belting, H., *Bild und Kult. Eine Geschichte des Bildes vor dem Zeitalter der Kunst*, München 1990.
- Benedykt XVI, *Pawel. Apostoł Narodów*, Częstochowa 2008.
- Bocian, M., *Leksykon postaci biblijnych. Ich dalsze losy w judaizmie, chrześcijaństwie, islamie oraz w literaturze, muzyce i sztukach plastycznych*, Kraków 1995.
- Chrostowski, W., *Eucharystia u pierwszych chrześcijan i dziś*, „Więź” 30 (1987), s. 36-49.
- Dąbrowski, E., *Dzieje Apostolskie. Wstęp – Przekład z oryginału – Komentarz*, Poznań 1961.
- Eckey, W., *Die Apostelgeschichte. Der Weg des Evangeliums von Jerusalem nach Rom. Teilband 1: Apg 1,1 – 15,35*, Neukirchen-Vluyn 2000.
- Eckey, W., *Die Apostelgeschichte. Der Weg des Evangeliums von Jerusalem nach Rom. Teilband 2: Apg 15,36 – 28,31*, Neukirchen-Vluyn 2000.
- Gołębiewski, M., *Modlitwa w Starym Testamencie*, Warszawa 1996.
- Grabska, S. – Zuberbier, A., *Modlitwa*, w: *Słownik Teologiczny*, red. A. Zuberbier, Katowice 1998, s. 308.
- Jervell, J., *Die Apostelgeschichte* (Kritisch-exegetischer Kommentar über das Neue Testament, ¹⁷III), Göttingen 1998.
- Klein, H., *Lukasstudien* (Forschungen zur Religion und Literatur des Alten und Neuen Testaments-209), Göttingen 2005.
- Kowalski, B., *Widerstände, Visionen und Geistführung bei Paulus*, „Zeitschrift für Katholische Theologie“ 125 (2003), s. 387-410.
- Kręcidło, J., *Świat pogański wobec rodzącego się chrześcijaństwa. Dlaczego chrześcijaństwo nie było lubiane w starożytnym świecie?*, w: *Ex oriente lux. Księga pamiątkowa dla Księdza Profesora Antoniego Troniny w 65. rocznicę urodzin*, red. W. Chrostowski, Warszawa 2010, s. 282-291.
- Kudasiewicz, J., *Eucharystia pierwotnego Kościoła*, w: *Eucharystia – miłość i dziękczynienie*, red. W. Słomka – A. J. Nowak, Lublin 1992, s. 21-34.
- Lang, M., *Die Kunst des christlichen Lebens. Rezeptionsästhetische Studien zum lukanischen Paulusbild* (Arbeiten zur Bibel und ihrer Geschichte, 29), Leipzig 2008.
- Lumen Gentium* - Konstytucja dogmatyczna o Kościele Soboru Watykańskiego II.
- MacRae, G. W., „Whom Heaven Must Receive Until The Time”: *Reflections on the Christology of Acts*, w: tenże, *Studies in the New Testament and Gnosticism* (Good News Studies, 26), Wilmington 1987, s. 47-64.
- Najda, A. J., *Historiografia paradygmatyczna w Dziejach Apostolskich* (Rozprawy i Studia Biblijne, 39), Warszawa 2011.
- Najda, A. J., *Prophetie und Propheten in der Apostelgeschichte*, w: *Licht zur Erleuchtung der Heiden und Herrlichkeit für dein Volk Israel. Studien zum lukanischen Doppelwerk. FS J. Zmijewski* (Bonner Biblische Beiträge, 151), red. C.G. Müller, Hamburg 2005, s. 211-226.

- Pesch, R., *Die Apostelgeschichte. 2. Teilband. Apg 13 – 28* (Evangelisch-katholischer Kommentar zum Neuen Testament, V/2), Zürich – Einsiedeln – Köln – Neukirchen-Vluyn 1986.
- Podeszwa, P., *Eucharystia pierwotnego Kościoła w świetle Dziejów Apostolskich*, „Biblica et Patristica Thoruniensia” 1 (2008), s. 123-139.
- Roloff, J., *Apostolat – Verkündigung – Kirche. Ursprung, Inhalt und Funktion des kirchlichen Apostelamtes nach Paulus, Lukas und den Pastoralbriefen*, Gütersloh 1965.
- Roloff, J., *Die Apostelgeschichte* (Neues Testament Deutsch, ¹⁷⁵), Göttingen 1981.
- Schille, G., *Grundzüge des Gebetes nach Lukas*, w: *Der Treue Gottes trauern. Beiträge zum Werk des Lukas*. FS G. Schneider, red. C. Bussmann – W. Radl, Freiburg 1991, s. 215-228.
- Schnelle, U., *Einleitung in das Neue Testament* (Uni-Taschenbücher, 1830), Göttingen ⁴2002.
- Schnelle, U., *Theologie des Neuen Testaments* (Uni-Taschenbücher, 2917), Göttingen 2007.
- Walewski, P., *Praca naukowa nad Biblią. Cytowanie i skróty* (Studia Biblica Paulina, 1), Częstochowa 2006.
- Wanke, J., *Beobachtungen zum Eucharistieverständnis des Lukas auf Grund der lukanischen Mahlberichten* (Erfurter theologische Studien, 8), Leipzig 1973.
- Weiser, A., *Die Apostelgeschichte. Kapitel 1 – 12* (Ökumenischer Taschenbuch-Kommentar zum Neuen Testament, 5/1), Gütersloh – Würzburg 1981.
- Wendel, U., *Gemeinde in Kraft. Das Gemeindeverständnis in den Summarien der Apostelgeschichte* (Neukirchner Theologische Dissertationen und Habilitationen, 20), Neukirchen-Vluyn 1998.
- Wilk, F., *Apg 10,1–11,18 im Licht der lukanischen Erzählung vom Wirken Jesu*, w: *The Unity of Luke-Acts* (Bibliotheca Ephemeridum Theologiarum Lovanensium, 142), red. J. Verheyden, Leuven 1999, s. 605-617.
- Zmijewski, J., *Die Apostelgeschichte* (Regensburger Neues Testament), Regensburg 1994.